

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat 2019, s. 212-221

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4778>

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim FETTAHOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim
Dalı, yesimkurt@gumushane.edu.tr

RAKİB KELİMESİNİN SEMANTİK ANALİZİ

Özet

Konuşma insana vergi, insanı hayvandan ayıran, en mükemmel anlaşma vasıtası ve en önemli yeteneğidir. İnsan konuşan varlıktır diye tarif edilirken aslında insan düşünen varlıktır tarifinde düşünceye gizli bir telmih vardır. Zira dilsiz düşünce yok, düşüncesiz dil sakat hükmündedir. Dil ile düşünce birlikte oluşmuş olmalıdır. Düşünce dil ile ifade edilince konuşma olur. İnsanlar da konuşarak anlaşır.

Meram anlatmaya yarayan her işaret dilden bir parçadır. Konuşmada sözcükler aracılık ederler. Sözcükler semantik açıdan en küçük anlamlı birimler olup, ifade ve cümlelerin yapıtaşlarını oluştururlar. Zaman içinde bu sözcüklerin delaletinde kaymalar ve değişimler yaşanır. Zaman ve zemine bağlı bir süreç içinde gelişen bu yeni durum semantik ilmi prensiplerine göre incelenir.

Özellikle dini metinlerin anlaşılmasında ve dini metinlerde kullanılan terimlerin anlamları bakımından semantik yaklaşım önem arz etmektedir. Bu çalışmada Arapça [رقيب] kelimesinin anlamı semantik prensipler çerçevesinde irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada odak kelime olarak [رقيب] kelimesi alınmış olup, etimolojik kökeni, İslam öncesi Arap edebiyatında kullanılışı, hadislerde kullanılışı, eş ve zıt anlamları ile Kur'ân-ı Kerîm'de türevleri ile geçtiği yerler ve Türkçe tercümelerine yansımaları incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Esmâü'l-Hüsna'dan biri olan [رقيب] kelimesinin terim anlamı ile kökü [ر-ق-ب] kelimesinden müştak kelimelerle aralarındaki ilişkiyi tespit edebilmek hususunda bir fikir jimnastiği yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Rakîb, Rakabe, Murâkîb, Rikâb, Semantik.

SEMANTIC ANALYSIS OF RAKÎB WORD

Abstract

Talking to people is the most important skill that separates people from animals. When the human being is described as a being, in fact the human being is a thinking entity. Because there is no dumb, thoughtless language is in the status of disobedience. Language and thought should be formed together. Expression is expressed in the language of speech. People understand each other by speaking.

Every sign that is used to describe the purpose is a part of the language. The words are tools in speaking. The words are the smallest semantically meaningful units and form the building blocks of expressions and sentences. Over time, there are shifts and in the indication of these words. This new situation which develops in a process connected to time and ground is examined according to the principles of semantic science.

The semantic approach is particularly important in terms of the understanding of religious texts and the terms used in religious texts. In this study, the meaning of the Arabic word [رقيب] has been studied within the framework of semantic principles.

In the study, the word [رقيب] was taken as the focus, the use of etymological origin in pre-Islamic Arabic literature, its use in the hadiths, the meanings of its spouses and its counterparts and its reflections in the Qur'an with its derivatives and its reflection on Turkish translations.

The aim of this study is to make an idea about the relationship between the term meaning of the word [رقيب] which is one of the Esmâü'l-Hüsna and root of the words [ر-ق-ب] which is derived from this word.

Key Words: Rakîb, Rakabe, Murâkîb, Rikâb, Semantic

GİRİŞ

Dil ilgili ilim dalları tarafından incelenmiş ve her ilmi disiplin dili kendi prensiplerine göre tarif etmiştir. Dil bir canlı organizmadır. Temel işlevi iletişimi sağlamak olan dil, aynı zamanda düşüncüyü ve kültürü doğuran bir etkinlik, insanlığın ortak aklıdır. "İnsanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir" (Banguoğlu, 2011). Dil, asırlar boyunca insan ile birlikte gelişerek oluşmuş bir sosyal kurumdur. İnsan hem dil olgusuna sahip hem de dil olgusu tarafından kuşatılmıştır. Bir toplumun kültüründe ne varsa dilinde, dilinde ne varsa kültüründe de o vardır. İnsan dünyasını dil ile oluşturmuştur (Fettahoğlu, 2016).

Bilişim terimi olarak dil, "simgeler ve sözcükler oluşturmak için tanımlanmış bir damga takımı ve bunların, anlamlı bir iletişim aracı olarak deyimler ve tümceler (ya da bir ölü) oluşturmak üzere kullanımı yöneten söz, dizim kuralları takımı diye tarif edilir.

Bir dilbilgisi terimi olarak dil, insanların duygu ve düşüncelerini bildirmek üzere sözcüklerle veya gereçlerle yaptıkları anlaşmadır. Gramer terimi olarak, insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş, ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan; seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistemin adıdır (TDK).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve ilk toplumsal kurum olan dil, doğal bir biçimde oluşmuş, kültürün en temel öğelerinden biridir. Bütün diller ses bilgisi; söz bilgisi ve anlam bilgisi olmak üzere üç düzlemde oluşur (Zeynel Kıran, Ayşe Eziler Kıran, 2013).

İnsanların asırlardır iletişim kurma aracı olan dil hiç şüphesiz bir takım kurallara sahiptir. Bu kurallar dillerin yapısına göre şekillenmektedir (Fettahoğlu, 2017). Sözcükler anlambilimin konusudur. “On dokuzuncu yüzyılın başlarında dillerin zaman içindeki evrimini inceleyen tarihsel dilbilimin gelişimiyle sözcüklerin anlamlarının da dilin tarihi boyunca değiştiği görülmüştür. Bu incelemeleri ilk kez A. Darmesteter başlatmış, daha sonra da M. Bréal sözcüklerin anlamının bilimsel olarak incelemesiyle ilgili temel ilkeleri ortaya koymuştur. Essai de Sémantique (Anlambilim Denemesi) adlı yapıtı, ilgi çekici kurumsal görüşler içermesine karşın, temelde tarihsel çözümlenmeye dayanır. Bu yapıtta sözcüklerin niçin ve nasıl anlam değiştirdikleri araştırılır. Dilin eşzamanlı açıdan incelenmesini ilk öneren F. De Saussure, aynı zamanda sözcüğün anlamının tanımlanması konusunda ortaya çıkan sorunları da ele alan ilk dilbilimcidir.” (Zeynel Kıran, Ayşe Eziler Kıran, 2013).

Semantik

Türk Dil Kurumu Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde karşılığı “anlambilim” olarak verilen Semantik, Yunanca “σημαντικός” (semantikos) kelimesinden türemiştir. Anlamı “manalı, manidar, gizli” olan bu kelimenin fiil kökü, göstermek, mana vermek, kasetmek anlamını taşıyan “σεμναίνω” kelimesidir. Latince’de “semantics” İngilizce’de “signifiant” kelimesi ile ifade edilen ve Türkçe’ye Fransızca “sémantique” kelimesinden geçen Semantik kelimesi, kavramlara yüklenen anlamları inceleyen ilim dalının adı olarak batıda 1800’lü yılların sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Semantik batıda retorik, doğuda belagât, islam kaynaklarında ilm-i delâle, ilm-i manâ olarak bilinir (Atay, 1996; Fettahoğlu, 2016).

İnsan dil ile, dil de toplum ile özdeştir. Her dil belli bir toplumu yansıtır. Çünkü her dil belli bir toplum içinde kendi toplum yapısına uygun bir çerçevede biçimlenir ve işlev görür. Kendine has kelimeler ile bir bütün oluşturur. Belli bir dilin tarihi araştırıldığında dilin olduğu topluma özel nitelikler bulunabilir (Vardar, 1998).

Kelime Etimolojisi

Bir kelimenin semantik analizinde ilk adım kelimenin kökünü bulmaktır. Etimoloji bir kelimenin gelişme sürecini izler. Arapça asıllı bu kelime Arapça’da ıstikak kelimesi ile ifade edilir. İstikak sözlükte bir şeyin yarısını almak, bir şeyi ikiye bölme, bir kelimeyi diğerinden türetme demektir.

Terim olarak, aralarında mâna ilişkisi bulunan iki kelimedenden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi demektir (Kılıç; 2001).

Arap dalcileri Arapça kelimelerin ıstikakında farklı görüş beyan etmişlerdir. Bir görüşe göre kelimelerin tamamı müştaktır. Bazı dalciler Arapça’da müştak kelime bulunmadığı

görüştüğüdürler. Cumhur ulemanın görüşüne göre ise Arapça kelimeler kısmen câmid kısmen müştaktır (Süyûtî, I, 348).

Klasik dilciler iştikakı fiile has bir hadise olarak görürken Basralı dil âlimleri türeyen bütün kelimelerin aslının masdar, Kûfeliler ise mâzi kipinin müzekker üçüncü tekil şahsı olduğu görüşündedirler. Kûff'lere göre iştikak {fiil + mastar + diğer müştaklar} şeklinde, Basrî'lere göre iştikak {mastar + fiil + diğer müştaklar} olarak sıralanır. Basrî'lere göre mastardan fiil türedikten sonra diğer müştaklar fiilden türetilir. Bu durumda her iki halde de kelime fiilden türemiş olup, kök fiil olmaktadır.

Her ekolün müntesipleri iddialarını delillendirmiş, ileri sürdükleri bu deliller iştikak bahsinde münakaşa edilmiştir. el-Enbârî bu konuda el-Insâf fî mesâilil-hılâf beyne'n-nahviyyîne'l-Basriyyîne ve'l-Kûfiyyîne adlı eserinde bu delilleri serdetmiştir (el-Enbârî, 2003; Tarazî, 2005; Emin, 1956).

Çağdaş araştırmacılar, Arapça'da türemiş kelimelerin asıllarının sadece masdar veya mâzi fiil olmadığını, mekân, kabile ve organ isimleri gibi somut isimler, tabiat seslerinin taklidinden meydana gelen isimlerle (onomatope) mâna harfleri (edatlar) gibi kelimelerin de bu arada sayılması gerektiğini örnekleriyle açıklamışlardır (Kılıç, 2001).

Arapça'da bir diğer önemli husus kelimelerin siğasındaki harf sayısıdır. Fiiller üç harfli ya da dört harfli olur. Üç harfli mücerret fiilin mazi kipi üçüncü tekil şahıs siğası esas alınır. Arapça [الرقيب] kelimesinin aslî kök harfleri [الباء، القاف، الراء] harfleridir.

Bu harflerden üç fiil siğası oluşur. Fiiller olup biteni anlatan kelimelerdir ve ifade ettikleri olup bitenin niteliğine göre sınıflandırılırlar. Niteliklerine göre fiiller bir iş, bir kılış (almak gibi) bir oluş (büyümek gibi) ve bir duruş (bakmak gibi) ifade ederler. Bir diğer ifade ile anlam bakımından bir varlık üzerinde etkisi olan geçişli fiiller ve herhangi bir varlık üzerinde etkisi olmayan geçişsiz fiiller olarak nitelenirler.

[رقب] fiili geçişli bir fiildir. Geçişsiz kullanılmaz. Bir diğer ifade ile [رقب] fiili bir iş ifade eder, bir duruş, bir oluş ifade etmez. [رُقِبَ] siğası mühmeldir, kullanılmamakta ve sözlüklerde de bulunmamaktadır.

[رَقَبَ- يَرُقِبُ] siğası iştikaka uygun bir siğadır. Sözlükte beklemek, gözetlemek, gözlemek, seyretmek, korumak, kollamak, önemsemek, dikkat etmek anlamları vardır. Bir şeyi seyretmek için ayakta durdu anlamına gelmektedir.

Bu fiilin mastarları: [رُقُوبًا، رُقَيْبًا، رُقَابًا، رُقَابًا، رُقَابًا، رُقَابًا] olarak zikredilmektedir. Bu mastarlar, [رُقِبًا] mastarı gözlemek; [رُقُوبًا] mastarı kollamak, korumak, önemsemek, ehemmiyet vermek; [رُقُوبًا] mastarı gözlemek, beklemek ; [رُقَابًا] mastarı gözlemek, müşahade etmek, seyretmek, gözlemek, kollamak, kontrol etmek, beklemek; [رُقَيْبًا] mastarı denetleme, kontrol, gözlem, koruma [رُقَابًا] mastarı gözlemek, rasat etmek anlamlarını taşımaktadır. Bir şeyi gözetmek için görevlendirilen manası da vardır. Bu manada [رقيب] korumak anlamını taşır. [رقيب] kelimesi kumar oyununda ortadaki parayı idare eden kişi ile fal oku atanların hakemliğini yapana da denir.

[رُقِبَ - يَرُقِبُ] fiilinin iki mastarı [رُقَيْبًا، رُقَابًا] verilmektedir. Sözlüklerde boynu kalın oldu anlamındadır (Cevherî, 2008; İbn Fâris, ? ; İbn Manzûr, 1997; Feyruzabadi, 1991; Mütercim Asım Efendi, 1268).

[رق-ب] kökünün eklemeli (mezidün fihi) fiileri, TEFÂ'ALE [تفاعل] vezninde TERÂKABE [ترقب] yolunu gözlemek;

İFTE'ALE [افتعل] vezninde IRTEKABE [ارتقب] fiili ummak, beklemek;

FÂ'ALE [فاعل] vezninde RÂKABE [راقب] fiili gözlemek;

EF'ALE [أفعل] vezninde ERKABE [أرقب] fiili bir gayr-ı menkulu ölümünden sonra sahip olmak şartıyla birisine bağışlamak anlamlarına gelmektedir.

Rakabe kökünden türemiş diğer kelimeler, ihtiyat akçesi, gözlem yeri, nöbetçi, sansür, kulesi, denetleme, çocuk bekleyen çocuksuz kadın, mirasını almak için kocasının ölümünü bekleyen kadın anlamlarına gelmektedir.

RAKABE [رقب] Kelimesinin Eş Anlamlıları

İNTEZARA [انتظر] bekledi, umdu;

TERÂSADE [تراصد] gözetti, bekledi, izledi;

TEVÂKA'A [تواقع] bekledi, umdu;

HÂFEZA [حافظ] riayet etti, korudu;

HARESE [حرس] korudu, muhafaza etti;

RASADA [رصد] gözetledi;

HAFEZA [حفظ] korudu anlamındadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de RAKABE [رقب] Kökü ve Müştakları

[رقب] kelimesi türevleri ile Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi dört yerde zikredilmektedir. Üç yerde FE'ALE-YEF'ULU (فعل-يفعل) vezninde (يرقبوا، يرقبون) (Tâhâ, 20/94), (Tevbe, 9/8,10);

(Harun, " قَالَ يَبْنُوْا لَا تَأْخُذْ بِحَيْبِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي) "Ey anamın oğlu, dedi; sakalımı, başımı tutma. Ben senin "İsrail oğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın" diyeceğinden korktum (da onun için idare yoluna gittim)" (Tâhâ 20/94);

(كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ) "Evet (Allâh ve Elçisi yanında onların) nasıl (ahdi olabilir)? Eğer onlar size gâlib gelselerdi, sizin hakkınızda ne and ne de antlaşma gözetmezlerdi. Ağızlarıyla sizi râzı ederler, fakat kalbleri (sizi) istemez. Çokları da yoldan çıkmışlardır" (Tevbe, 9/8);

(لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ) "Bir mü'mine karşı ne and, ne de antlaşma gözetmezler. İşte saldırganlar onlardır" (Tevbe, 9/10).

İki yerde (تفعل-يتفعل) vezninde (يترقب) (Kasas, 28/18) (Kasas, 28/21);

(فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِي مُبِينٌ) "Şehirde korku içinde (sonucu) gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen (İsrâiloğlu), yine kendisine feryat ed(ip yardım ist)iyor. Mûsâ, ona: "Belli ki sen bir azgınsın!" dedi" (Kasas, 28/18);

(فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) (Mûsâ, etrafi) kollayarak, korka korka oradan çıktı: "Rabbim, beni şu zâlim kavimden kurtar!" Dedi" (Kasas, 28/21).

Dört yerde (افتعل) vezninde (مرتقبون) (مرتقبون، فارتقبوا، فارتقب) siğasında (Duhân, 44/10,59); (Hûd, 11/93) (Kamer, 54/27);

(فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ) "Biraz bekle, onlar da beklemekte dirler (yakında başlarına neler geleceğini göreceklerdir)" (Duhân, 44/59);

(فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ) (10) (يَغشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ) "Göğün, açık bir duman getireceği günü gözetle" (Duhân, 44/10);

(إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ) "Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz. Hele sen onları gözetle, sabret" (Kamer, 54/27);

(وَيَأْقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ) "Ey kavmim, olduğunuz yerde (yaptığınızı) yapın, ben de yapıyorum. Yakında kime azâbın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim!" (Hûd, 11/93)

Beş yerde (فعليل) vezninde (رقيب، رقيب) siğasında (Mâide, 5/117) (Hûd 11/93) (Kâf, 50/18) (Nisâ, 4/1) (Ahzâb, 33/52);

(مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُمْ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُمْ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبُ) "Ben onlara: Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim. Ben onların içinde olduğum süreçte onları kolladım, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) Sen oldun. Sen her şeyi görensiz" (Mâide, 5/117);

(وَيَأْقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ) "Ey kavmim, olduğunuz yerde (yaptığınızı) yapın, ben de yapıyorum. Yakında kime azâbın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim!" (Hûd, 11/93);

(لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا) "Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar(la evlenmek), güzellikleri çok hoşuna giden kadınlar olsa da, bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir. Yalnız elinin altında bulunan (cariye)ler bunun dışındadır. Allâh, her şeyi gözetleyicidir" (Ahzâb, 33/52);

(مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ) " (İnsan,) Hiçbir söz söylemez ki yanında kendisini gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın" (Kâf, 50/18);

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي يَخْلُقُكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي يَخْلُقُكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً) "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabbinizden korkun; adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmaktan) sakının. Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir" (Nisâ, 4/1).

Dokuz yerde (فعللة) vezninde (رقبة) siğasında (Nisâ, 4/92) (Mâide, 5/89) (Mücâdele, 58/3) (Beled, 90/13); (Bakara, 2/177); (Tevbe, 9/60); (Muhammed, 47/4).

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ)

emrediyor). Allâh, kendi yolunda öldürülenlerin yaptıkları işleri zayi etmeyecektir” (Muhammed, 47/4).

Hadislerde [رقب-ب] Kelimesi

el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî üzerinden yapılan değerlendirmede [رقب]türevleri [رقبى] [رقب، راقب، أرقب، ارتقب، رقيب، رقوب، رقبة (ج) رقاب، رقبى] kelimeleri geçmektedir. Bunlardan [رقب] beklemek, seyretmek, dikkat etmek, izlemek; (Müslim, İman, 205) [قال: أرقبوا] ; [أنه راقب رسول الله الليلة كلها] ; [رقوب] [فاليتركب عند ذلك ريحا حمراء] (Tirmîzî, Fiten, 38) ummak, beklemek, beklenti; [ارتقب] [ارقب] [رقبة] [ما تعدون الرقوب فيكم قلنا الذي لا] (Müslim, Birr, 106) miras için varisinin ölümünü bekleyen eş; [من أعتق رقبة مسلمة] (Buhârî, Keffârât, 6) boyun, gerdan; [ليس ذلك بالرقوب] [رقبى] [الرقبى جائزة لأهلها] (Tirmîzî, Ahkâm, 16) Ölümlü mukayyet bağış [رقبى] gözetleyen, koruyan anlamında kullanılmaktadır. (Ebû Dâvûd, Edep 43) . [أبغثت] . [عَلَى رَقِيبًا قَالَ: خَلْنِي وَرَبِّي، أَبْغَثْتُ] . Ayrıca hadiste Esmâ'ül-Hüsna'dan biridir. (Tirmîzî, Duâvât, 82). [الله ..... الجليل الكريم الرقيب] (A. J. Wensinck, 1998).

Rakîb

[رقبى] kelimesi Arapça [رقب-ب] kökünün [فعليل] vezninde ismi faile benzeyen sıfatıdır. Sıfatı müşebbehe ism-i fail cinsinden semai bir sıfat isimdir. Türetildiği fiilin bir şahıs ve nesnede kalıcı bir özelliğini veya kusurunu gösteren sıfatlardır. Bu vezinden gelen bir sıfat isim hem ism-i fail hem de ism-i meful olarak kullanılabilir. İsfahânî bu kelimenin [رَقِبَ] fiilinden [فعليل] sıfat-ı müşebbehe (ism-i faile benzeyen sıfat olarak türediğini zikretmektedir (Râgıb, 1412). Gözetlemek, denetlemek, korumak, bekçilik yapmak anlamındadır.

Esmâ'ül-Hüsna'dan biri olan [الرقيب] koruyucu, gece (bekçi)si ve bir şeyin oluşunu bekleyen anlamındadır. [الرقيب] kelimesi [رَقِبَ] lafzından türemiştir (Râgıb, 1412). Kumarcıların mutemetlerinin de ismidir. İnsanların bütün yaptıklarını zabt ve murâkabe eden, muttali olan, bilen, gözetken, yarattıklarından bir an bile gafil olmayandır. Rakîb bir şeyi koruyan ve devamlı kontrol altında bulundurandır. Bütün harekât ve sekenâtı onun muhasebesi (kontrolü) altındadır. Fiillerden, sözlerden, niyetlerden hiçbirisi ondan gizli kalmaz.

Rakîb kelimesinin eş aklamlıları [أمين] koruyan, güvenilen, [حارس] koruyucu, bekçi, kapıcı; [حافظ] koruyan, bekçi; [ملاحظ] koruyan kelimeleridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Rakîb Kelimesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Rakîb kelimesi beş yerde geçmektedir.

1. "إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ" (İnsan.) Hiçbir söz söylemez ki yanında kendisini gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın” (Kâf, 50/18);
2. "فَلَمَّا تَوَقَّيْتِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيَّ" Ben onlara: Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim. Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) Sen oldun. Sen her şeyi görensiz” (Mâide, 5/117);
3. "وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ" Ey kavmim, olduğunuz yerde (yaptığımızı) yapın, ben de yapıyorum. Yakında kime azâbın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim! (Hûd, 11/93);
4. "وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا" Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar (la evlenmek), güzellikleri çok hoşuna giden kadınlar olsa da, bunları başka eşlerle değiştirmek helâl

değildir. Yalnız elinin altında bulunan (cariye)ler bunun dışındadır. Allâh, her şeyi gözetleyicidir” (Ahzâb, 33/52);

5. "إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْنكُمْ رَقِيبًا" "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabbinizden korkun; adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir” (Nisâ, 4/1).

Rakîb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de gözetleyen, bekleyen (Kâf, 50/18; Mâide, 5/117; Hûd, 11/93; Ahzâb, 33/52) anlamında kullanılmıştır. Eş anlamlı kelimelerin anlamı, koruyan, güvenilen, koruyucu, bekçi, kapıcı anlamını taşımaktadır. Hadislerde Esmâ'ül-Hüsna'dan biri olarak geçen rakîb kelimesi gözetleyici anlamına da gelmektedir. "خَلِّي وَرَبِّي، أُبِعْتُ عَلَى رَقِيبًا؟" (Ebû Dâvut, Edeb, 43)

İlmî Disiplinlerle Kullanımı

Esmâ'ül-Hüsna anlamı, kulların yaptıklarını kontrol eden, kulun kendisini ve amellerini muhafaza eden rakîb kelimesi, Allah'ın insanın bütün harekât ve sekenâtını bildiğini, gözetlediğini, gözetlemekle kalmayıp aynı zamanda onları muhafaza ettiğini bildirir. Sıfatı ve vasfı böyle olandan sakınılması ve sakınılmaktan dolayı da kendisinden bir şeyler beklenmesi gerekir. Böylelikle Allah bu ismiyle bize en gizli şeylerimizi bile gözetlediğini, bildiğini, muhafaza ettiğini anlatır. O böyle olunca da insanın yaptığı ve yapmadığı, yapması gerekenler ve yapmaması gerekenler hususunda ondan korkması, sakınması ve sakındığı için kendisine mükâfat verilmesi beklentisi gerekmektedir (Topaloğlu, B. 2007).

Tasavvuf ilminde esmâ'ül-hüsna ile aynı anlama gelir. Bunun yanında şeytanın fırsat bularak kişiyi gaflete düşürüp helak etmemesi için Allah'ın gözetlemesi gereklidir düşüncesi de vardır (Rasim Efendi, 2013).

SONUÇ

İnsanlar birbiri ile sözcüklerle anlaşılır. Sözcükler anlambilimin konusudur. Semantik, kavramlara yüklenen anlamları inceleyen ilim dalının adıdır. Her ilmi disiplin dili kendi prensipleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu çalışmada [رقيب] kelimesinin, kökü ve anlamları dil yönünden incelenmiştir. [رق-ق-ب] kökünün iki sülasi mücerred fiili vardır. [رقيب] kelimesi bu fiillerden [رقب] kökünden türemiştir. [رقيب] kelimesinin kökü [رق-ق-ب] türevleri ile Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi dört yerde geçmektedir. Hadis-i şeriflerde [رق-ق-ب] kökünden dokuz müştakına rastlanılmıştır. [رق-ق-ب] kökünden türemiş beş ekli/mezid fiil yapısı bulunmaktadır.

Bütün bu kullanımlar arasında anlam birliği olduğu anlaşılmaktadır. Esmâ'ül-Hüsna'dan biri olan [رقيب] kelimesi odaklı yapılan değerlendirmede;

1. [رقيب] kelimesini [رقب] fiilinden türediği,
2. Bu kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'de beş yerde kullanıldığı;
3. [رقيب] kelimesi Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerde bekleyen, gözetleyen anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.
4. [رقب] kelimesinin türevleri ile eş anlamlarının sözlükte koruyan, güvenilen, bekçi, koruyucu, kapıcı, kulların yaptıklarını kontrol eden, amellerini muhafaza eden, bir şeyi seyretmek için ayakta durdu, gözlemek, önemsemek, ehemmiyet vermek, beklemek, müşahede etmek, kontrol, gözlem, boynu kalın olmak, ummak, yolunu gözlemek, bir malı öldükten sonra teslim edilmek üzere bağışlamak, çocuk bekleyen çocuksuz kadın,

mirasını almak için kocasının ölümünü bekleyen kadın, köle, cariye olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak [ر-ق-ب] kökünden türeyen rakîb kelimesi odaklı anlam sığılasında bir anlam birliğinin olduğu, kelimedeki semantik açıdan bir anlam daralması yaşanmadığı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Atay, Hüseyin, (1996). Semantik. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Banguoğlu, Tahsin, (2011). Türkçenin Grameri, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- el-Cevherî, İmâm İsmâil b. Hammâd, (2008). Mu‘cemu’s-Sihâh. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife.
- el-Enbârî, Kemâleddîn, (2003). el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'n-nahviyyîne'l-basriyyîne'l-Kûfiyyîne.
- el-Feyruzâbâdî, Mecidüddîn Muhammed b. Ya'kup, (1991). el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut.
- Fettahoğlu, S. (2016). Mahrem Namahrem İffet Ve Namus Kavramlarının Semantiği Ve Kur'an'da Kullanılış Biçimleri, Turkish Studies, 11/5, Ankara, ss. 269-284.
- Fettahoğlu, Y. (2017). “Arapça-Türkçe İzafe Terkibi Ve Türkçe Örneğinde Dil Öğretiminde Karşılaşılan Zorlukları, Turkish Studies, 12/34, Ankara/Turkey, ss.193-203.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (1979). Mu'cemu mekâyisi'l-luga. thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut.
- İbn Manzûr, (1998). Lisânü'l-Arab. Beyrut: Dâru İhyâi'd-dürâsi'l-Arabî.
- Kıran, Zeynel ve Kıran – Ayşe Eziler. (2013). Dilbilimine Giriş. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kılıç, Hulûsi, (2001), "İştikak", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c.23, ss.439-440). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mütercim Asım Efendi, (1268). El-Okyanûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kamûsu'l-muhît, İstanbul.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, (1412). el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'an, Beyrut.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi, (2013). Tasavvuf Sözlüğü, Haz. İhsan Kara, İstanbul, İnsan yay.
- Süyûtî, (ts.). el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ I, nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr., Kahire, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye.
- Tarazî, Fuâd Hannâ, (2005). el-İştikâk, Beyrut.
- TDK, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü. Erişim tarihi: 18 Aralık 2018; http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat
- Topaloğlu, Bekir, (2007). “Rakîb”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (c. 34, ss.431). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Vardar, Berke, (1998). Dilbilimin Temel Kavram Ve İlkeler. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Wensinck, A. J. (1988). Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane, İstanbul.